

to sider ved to kriger

Bokessay

TORBJØRN L. KNUITSEN

Ph.d., professor, Norges teknisk-naturvitenskapelig universitet (NTNU)

torbjorn.knutsen@svt.ntnu.no

The Longest War: The Enduring Conflict between America and Al-Qaeda

Peter L. Bergen

New York: Free Press, 2011

The 9/11 Wars

Jason Burke

London: Penguin, 2011

Rundt tiårsdagen for terroranslaget mot New York og Washington kom det ut flere bøker som drøftet følgene av 11. september. To av de mest leseverdige bidragene er skrevet av journalistene Peter L. Bergen og Jason Burke.

Bergen, som bl.a. har skrevet for *The New York Times*, *The Washington Post* og *The Wall Street Journal* før han endte opp i *CNN*, har skrevet den elegante og overgripende boken *The Longest War*. Jason Burke, en flittig korrespondent for britiske aviser som *The Guardian* og *The Observer*, har skrevet *The 9/11 Wars*. De to journalistene drøfter samme tema – ti år med konflikt og krig mellom Vesten og islamistiske motstandere. Begge er enige om at terrorangrepet på USA i 2001 ga støtet til en internasjonal konflikt som har hatt Afghanistan og Irak som hovedarenaer. De er enige om konfliktens hovedtrekk, om dens hovedaktører og om dens utviklingsfaser. Likevel forteller de forskjellige historier.

Den største forskjellen mellom de to antydes av bøkernes titler: *The Longest War* fremstiller én enkelt, vedvarende storkonflikt. *The 9/11 Wars* presenterer flere, skiftende konflikter som vever seg inn i hverandre og stadig skifter karakter. Bergen lar USAs utenriksledelse dominere historien; rekker inn flere aktører. Bergen fremstiller konflikten ovenfra og ned; Burke presenterer den nedenfra og opp.

Peter L. Bergen har demonstrert en god penn og brede kunnskaper i tidligere bøker – som i bestselgerne *Holy War Inc.* (2001) og *The Osama bin Laden I Know* (2006). *The Longest War* er hans forsøk på å gjøre opp status etter ti år med krig i Afghanistan og Irak. I begynnelsen av boken viser Bergen spillet mellom amerikanerne og de sørasiatiske islamistene, men fortellingens fokus glir etter hvert over på de beslutningstakende kretsene rundt presidentene Bush og Obama.

The Longest War består av 350 sider tekst fordelt på 20 lettleste kapitler samlet i to hoveddeler. Den første delen har fått tittelen «hybris». Dens hovedtema er ideenes makt – både appellen i al-Qaidas jihad-salafistiske visjon om at Islam er under angrep, og i Bush-administrasjonens krig mot terror. Den viser bl.a. hvordan ideer og fordommer hemmet det praktiskpolitiske gangsynet til både bin Laden og Bush og førte til feilvurderinger og tabber hos begge. Bokens andre del, «Nemesis», viser hvordan USA etter hvert lærte av sine feil, gjenvant initiativet i krigen og klarte å presse al-Qaidas innflytelse tilbake.

Bokens første kapitler skisserer opprinnelsen til al-Qaida og bakgrunnen for terrorangrepet den 11. september 2001. Deretter følger historien om hvordan Bush-administrasjonen planla og utførte invasjonen i Afghanistan

og om hvordan Osama bin Laden unnslopp under slaget om Tora Bora. Dernest forteller den hvordan Bush-administrasjonen planla og utførte invasjonen av Irak – hvordan den fra slutten av 2002 vendte oppmerksomheten bort fra krigen i Afghanistan og konsentrerte seg om Irak, og hvordan begivenhetene spant ut av kontroll begge steder. Bush-administrasjonen måtte etter hvert skamfullt erkjenne at det ikke fantes masseødeleggelsesvåpen i Irak og at USAs invasjon hadde mindre støtte blant irakerne enn forutsett. Samtidig økte motstanden mot de internasjonale styrkene i Afghanistan; og det hjalp lite at ISAF satte inn stadig flere soldater. Bokens første del bygger på kjent stoff. Den gir lite ny informasjon om USAs motiver og offensiver i Afghanistan og Irak. Når den likevel er leseverdig, er det fordi den knytter de mange begivenhetene sammen til en helhetlig og flytende historie. Bokens andre del inneholder nyere opplysninger. Den begynner med å beskrive amerikanernes håpløse stilling i Irak i begynnelsen av 2006. Den fortsetter med å beskrive et samarbeid som tok form samme år mellom amerikanske styrker og irakiske ledere. I provinsen Anbar, for eksempel, sluttet kommandører som Sean MacFarland å jakte på terrorister og sendte isteden styrkene sine ut i usikre byer for å beskytte sivilbefolkningen. Dette ble begynnelsen til et bredere samarbeid mellom amerikanerne og lokale ledere. Al-Qaida mistet sympati og kontroll i disse områdene.

130 Torbjørn L. Knutsen

Internasjonal Politikk | Årgang 71 | Nr. 1 | 2013

I lys av disse erfaringene satte general David Petraeus inn to støt for å få endret USAs tilnærming til konflikten i Irak. Det ene var akademisk, og gikk ut på å utvikle en ny doktrine for opprørsbekjempelse. Denne doktrinen lå ferdig allerede i desember 2006, og ble fremsatt i en ny håndbok, kjent som feltmanual 3-24 (eller *FM 3-24*). Det andre støttet var politisk og gikk ut på å presse Bush-administrasjonen til å erstatte USAs militære ledelse med tilhengere av Petraeus og av hans nye doktrine for opprørsbekjempelse. Bush bet i det sure eplet i oktober 2006, og erstattet forsvarsminister Donald Rumsfeld med Robert Gates. Gates utnevnte deretter David Petraeus til ny leder for militæroperasjonene i Irak. Petraeus innsatte i sin tur sine menn i ledende stillinger i felten. Samtidig økte han antallet amerikanske soldater i Irak i en opptrapping som fikk betegnelsen «The Surge».

Denne snuoperasjonen er glimrende fortalt. Særlig byr utviklingen av *FM 3-24* og kampanjen for å endre USAs militære ledelse på nye innsikter i amerikanernes interne diskusjoner og disposisjoner. Det samme kan sies om Bergens beskrivelse av begivenhetene som fulgte presidentvalget i 2007. Han viser i detalj hvordan den nye Obama-administrasjonen grundig drøftet konfliktene i Afghanistan og Irak fra grunnen av i løpet av februar og mars 2008.

Mens Bergen fremstiller sin historie ovenfra og ned, skriver Burke sin historie nedenfra og opp. Der Bergens *The Longest War* skildrer amerikanske presidenter og enkelte terrorledere, tar Burkes *The 9/11 Wars* utgangspunkt i Sør-Asias samfunn og innbyggere. Dette er han unikt skikket til.

Burke kjenner området grundig og har rapportert om endring, konflikt og krig for britisk presse i 20 år. Og han har skrevet bøker: *Al-Qaeda: The True Story of Radical Islam* (2003) fremstilte al-Qaida som et nettverk spunnet rundt en forholdsvis liten kjerne av harde aktivister og bidro til å endre Vestens syn på organisasjonen. *The Road to Kandahar: Travels through Conflict in the Islamic World* (2006) åpner med kapitlet «I Was a Teenage Guerrilla», en selvironisk beskrivelse av hvordan han, som en skoletrett og eventyrlysten 21-åring, reiste til Irak i 1991 for å delta i kurdernes frigjøringskamp

og hvordan kurderne gjestfritt tok imot en troskyldig engasjert brite som plutselig dumpet ned i deres midte.

Siden har han reist vidt og bredt i den muslimske verden. Sjelden på første klasse. Bøkene hans er godt informert av akademiske kilder. Men de inneholder i tillegg erfaringer med utallige mennesker og deres lokale skikker og kulturer. Dette tilfører analysene hans et enestående antropologisk element. Dette elementet er også til stede i *The 9/11 Wars*. Dette er en tykkere og mer ambisiøs bok enn de Burke har skrevet tidligere – 500 sider med tekst og ytterligere 200 sider med noter og referanser. Den er et forsøk på historisk dokumentasjon og sammenfattende analyse. Men igjen er det hans unike erfaringsbakgrunn som skiller ut denne boken og

Bokessay 131

Internasjonal Politikk | Årgang 71 | Nr. 1 | 2013

gjør den leseverdige. Intervjuene han har gjort med en rekke politiske ledere og samtalene han hatt med tusenvis av vanlige mennesker – og en del uvanlige aktivister – har gitt ham en unik kunnskapsbase. Det har utstyrt ham med en skepsis til generelle, akademiske analyser. Og det har gitt ham en evne til å drøfte muslimske samfunn på deres egne premisser – til å se konfliktene i området så å si fra grasrotplan.

Mens Bergen viser utviklingen i en stor, omfattende og langvarig konflikt, viser Burke hvordan mange, mindre konflikter ble virvlet opp i kjølvannet etter terroranslaget mot USA høsten 2001. Burke unngår lettvinne etiketter. Boken inneholder ingen henvisninger til Vesten mot Islam, eller orden mot terror. Hans ærend er å vise konfliktens sammensatte natur. Han diskuterer rivalisering mellom stater, konflikter mellom samfunn, strid mellom provinser, klaner, stammer og krigsherrer. Det tok tid før vestlige styrker fikk øynene opp for det sammensatte konfliktbildet i regionen, skriver Burke – og viser til en amerikansk offiser i Irak som rundt 2005 forklarte at han hadde identifisert seks forskjellige konflikter bare innenfor det området han hadde kommando over like nord for Baghdad (Burke motstår i den sammenheng fristelsen til å legge til: «velkommen etter»).

Burkes bok er, som Bergens, kronologisk disponert. Bokens 18 kapitler er delt etter det Burke ser som konfliktens seks utviklingsfaser. Første del, «Afghanistan, America, al-Qaida» skisserer Afghanistans sørgelige historie og gir bakgrunnen for fremveksten av både al-Qaida, Taliban og terroranslaget mot USA 11. september 2001. I den forbindelse slår Burke hull på den populære myten om at USA selv påførte seg terroranslaget ved å ha sponset Osama bin Laden og bidradd til å bygge opp al-Qaida. Dette er en seiglivet myte – og myten er interessant nettopp fordi den lever videre uten fnugg av bevis.

Bokens del II, «Escalation», dekker utviklingen av USAs krig i Afghanistan og invasjonen av Irak. I begge landene så begivenhetene først ut til gå Washingtons vei. Men før 2003 var omme, begynte Bush-administrasjonen å bli genuint forbløffet over at de verken kunne finne noen masseødeleggelsesvåpen i Irak eller at deres militært overlegne soldater ikke

klarte å hale i land noen lettkjøpt seier verken der eller i Afghanistan. I mange moderne kriger har media presentert bilder som raskt blir symboler på krigens særegne natur – i første verdenskrig var det bilder av skyttergravene, i andre verdenskrig av stridsvogner, i Vietnam var det bilder av helikoptre. Amerikanernes krig i Irak fikk hurtig bilder av torturofre fra Abu Graib som sitt fremste symbol. Dette skapte voldsomme reaksjoner i den muslimske verden. I bokens del III, «Europe, the Darkest Days», viser Burke hvordan amerikanernes fremferd i Irak ga støtet til en bølge av anti-vestlig aktivisme.

En reaksjon fant sted i den muslimske verden, hvor unge menn vervet

seg til kampene mot de amerikanske okkupasjonsstyrkene. De reiste til

132 Torbjørn L. Knutsen

Internasjonal Politikk | Årgang 71 | Nr. 1 | 2013

Pakistan for å få militær trening i al-Qaidas leire, eller de dro til Irak hvor de falt i hendene på radikale jihadister som Abu Musa al-Zarkawi. En annen reaksjon fant sted blant muslimer i Vesten. Inspirert av jihad-salafistisk retorikk begynte gjenger av muslimsk innvandrerungdom å betrakte sine nye hjemland som fiender av Islam. Burke er på sitt mest besnærende når han beskriver hvordan slike gjenger vokste frem i flere europeiske storbyer etter invasjonene i Irak og hvordan noen av dem gjennomførte terroraksjoner – som i Madrid (mars 2004) og London (juli 2005).

Disse aksjonene bidro til at vestlige ledere syn på krigene utviklet seg fra bekymring til frykt. For nå lot det til at islamistiske terroraksjoner var i ferd med å spre seg – til andre land i Asia, til Nord-Afrika og til Europa. Frykten ble styrket av meningsmålinger som viste at sympatien for Osama bin Laden var urovekkende høy mange steder i den muslimske verden og i enkelte innvandermiljøer i vest. Samtidig ble det klart at i løpet av 2005 var vestmaktene i ferd med å miste kontrollen i både Irak og Afghanistan. De svarte med å introdusere flere soldater begge steder – USA økte antallet soldater i Irak fra 143 000 i 2005 til 148 000 i 2007; ISAF-styrkene i Afghanistan økte kraftig i antall, fra under 10 000 mann i 2005 til over 40 000 i 2007.

I 2006–2007 snudde krigslykken seg. Burke er, liksom Bergen, ivrig etter å forstå dette vendepunktet. Analysene deres har mange likheter. I bokens del IV, «Iraq and the Turning», drøfter også Burke erfaringene som en ny generasjon amerikanske soldater trakk fra utviklingen i Anbarprovinsen i Irak og som fikk uttrykk i Petraeus' nye *Field Manual 3-24*. Burke forteller imidlertid en mer sammensatt historie enn Bergen gjør. Han er enig i at kloke amerikanere fant en anledning til å samarbeide med lokale ledere i Irak. Men han finner nøkkelen til dette samarbeidet på lokalt plan. Først og fremst finner han det i de radikale jihadistenes kompromissløse metoder og arrogante fremferd og i sinnet som dette utløste i den lokale befolkningen. Overalt hvor al-Qaidas agenter slo seg ned, brakte de vold og strid med seg, fremholder Burke. De fikk lokalsamfunn til å føle seg usikre og lokale ledere til å føle seg truet. Derfor ble disse lederne drevet i retning av samarbeid med amerikanerne. På amerikansk side fantes det militære ledere som David Petraeus og Raymond Odierno som forstod å utnytte situasjonen.

«The Surge» var både en kvantitativ opptrapping og en kvalitativ vending. Burke er enig med Bergen i at «The Surge» virket i Irak. Men han uttrykker i tillegg sterk tvil om at tilnærminger som er utviklet i Irak kan overføres til Afghanistan. Afghanistan er et annet land; krigen der er en annen krig. Bokens del V, «Afghanistan, Pakistan and Al-Qaida», er viet til en drøfting av Afghanistan-krigens særegne attributter og årsakene til at motstanden mot Vesten har økt og at Taliban har styrket sin innflytelse.

Bokessay 133

Internasjonal Politikk | Årgang 71 | Nr. 1 | 2013

Burke beskriver først hvordan medlemmer av Taliban flyktet på slutten av 2001 og hvordan de ble integrert i pushtunske lokalsamfunn i Afghanistan og Pakistan. Han gir et bilde av Afghanistan som en sammensatt slagmark hvor det foregår flere kriger samtidig – noen av dem lokale, andre provinsielle og atter andre regionale; de forskjellige konfliktene kan gripe inn i hverandre på forskjellig vis. Burke betoner også at i Afghanistan hadde opprørerne en nær, ekstern sponsor: grensen mellom Pakistan

og Afghanistan er porøs, og Pakistan har arbeidet systematisk med å mobilisere grupper i den pushtunske befolkningen og bruke dem som stedfortredere i en regional kamp om innflytelse. Burke nøler ikke med å kalle Pakistans samarbeid med vestmaktene et kynisk dobbeltspill.

I 2002 og 2003 tok Taliban-ledere sitt første organisatoriske skritt: de søkte rekrutter og allierte. De brukte først sitt gamle nettverk i koranskolene. Deretter rekrutterte de i de mange tusen fattige landsbyene i Afghanistan, særlig i de pushtunske områdene sør og øst i landet. Neste skritt var å etablere politisk innflytelse i disse områdene. Dette klarte de i løpet av 2003 og 2004 bl.a. ved å utnytte pushtunernes dype misnøye med å bli urettmessig tilsidesatt av landets nye styresett. Først etter at organisasjon og effektiv lokal innflytelse var på plass, tok Taliban-ledelsen det tredje og siste skrittet: militær aksjon. Burkes analyse likner på argumentet som ble fremsatt av en av general Petraeus' rådgivere, David Kilcullen, i den innflytelsesrike boken *The Accidental Guerrilla* (2009): når al-Qaidas menn infiltrerer en landsby og provoserer frem et amerikansk angrep, så mobiliseres landsbyen på islamistenes side.

Taliban iverksatte sitt militære stadium i 2006, akkurat da vestmaktene var blitt enige om at Taliban lå med brukket rygg. Da vestmaktene satte inn flere soldater og økte ISAF-styrkene, fikk disse nye kontingentene en overraskende varm velkomst. Burke tviler på om en vestlig «surge» vil knekke den pushtunske motstanden.

Fra Burkes synsvinkel ble 11. september etterfulgt av flere kriger som filtret seg inn i hverandre og som muterte. Det er likevel enkelte faktorer som binder disse krigene sammen og som gjør det berettiget å drøfte dem under ett. For det første ble de alle virvlet inn i USAs reaksjon på terrorangrepet – av invasjonene i Afghanistan og Irak i den såkalt globale krigen mot terror. Et annet fellestrekk er den religiøse retorikken som opprørerne omgir aksjonene sine med – en jihad-salafistisk islamisme som legger vekt på væpnet motstand mot de vantro og mot Vesten og som vokste frem på 1980-tallet under motstanden mot Sovjetunionens okkupasjon av Afghanistan. Et tredje fellestrekk er de metodene som opprørerne bruker – også de popularisert av al-Qaida under krigen mot Sovjetunionen på 1980-tallet. I et tidlig stadium var disse metodene sabotasjeteknikker som ofte involverte bomber plassert i kjøretøy. Senere bidro en økende bruk av selvmordsbomber til å gi aksjonene en forenende karakter. Dette at forskjjel-

134 Torbjørn L. Knutsen

Internasjonal Politikk | Årgang 71 | Nr. 1 | 2013

lige grupper bruker samme islamistiske retorikk og samme metoder, kan gi et overdrevet inntrykk av at det er en sammenheng mellom forskjellige aksjoner.

Dette er to fine bøker. Begge har gode indekser. Begge er illustrert med kart og fotografier. De dekker begge de samme begivenhetene, men fra forskjellige perspektiver. Det er vanskelig å rangere den ene som bedre enn den andre. De to utfyller hverandre godt.

Peter L. Bergen er en journalist som har klart å skrive et fremragende stykke samtidshistorie. Boken hans er en overgripende og lettlest fortelling som er godt forankret i kilder. En av bokens svakheter er at den slutter for tidlig. Den ble ferdigstilt like før Osama bin Ladens død, og den kommenterer ikke opptøyene som skylte over den muslimske verden i den såkalt arabiske våren. Dette gjør at Bergens konkluderende kommentarer om al-Qaidas fremtid og Midtøstens utvikling ikke virker komplette.

Burke har akkurat rukket å få med seg Osama bin Ladens død i mai 2011, og gjør et konkluderende poeng ut av dette. Han bemerker hvordan den arabiske våren har utgjort en ironisk kontrast til de radikale jihadistenes

politiske prosjekt: Terrorangrepet den 11. september var bin Ladens forsøk på å tenne et opprør i den muslimske verden. I det øyeblikket han ble drept av amerikanske spesialsoldater, var denne verdenen rystet av opprør, men av en helt annen type enn det bin Laden hadde forestilt seg. Opprørene i 2011 var drevet frem av ønsker om individuelle friheter og ikke om en striktere form for Islam.

En annen svakhet ved Bergens bok er at den mangler en dyptpløyende analyse. *The Longest War* inneholder gode beskrivelser, men Bergen har bevart både journalistens og historikerens motvilje mot å generalisere. Burke har større evne til å se begivenheter på analytisk avstand. Han problematiserer etablerte perspektiver som ikke passer med hans egne erfaringer.

Han er villig til å prøve ut nye forklaringer på sentrale begivenheter. Etter at han har drøftet vendepunktet i Irak-krigen sommeren 2006 fra en lokal synsvinkel, legger han til at dette vendepunktet best kan belyses gjennom et samspill mellom lokale og internasjonale faktorer. Han viser til et samspill mellom lokal identitet og lokale interesser på den ene siden og et globalt narrativ eller en global ideologi på den andre.

Burke skriver at denne ideen om samspill kom til ham da han intervjuet en selvmordsbomber; en mann som fullt armert befant seg i en travel gate, men som i siste øyeblikk besluttet ikke å sprengte seg selv i lufta. Hva var det som fikk ham fra å trekke i utløseren, ville Burke vite. Mannen svarte at midt i menneskemylderet ble han plutselig oppmerksom på at det like ved ham var mennesker som skravlet på hans egen dialekt. Dette ødela med ett konsentrasjonen hans; det avbrøt hans selv-suggererende resitasjon av abstrakte Koranvers og fikk ham til å se mylderet rundt seg som mange individuelle mennesker.

Bokessay 135

Internasjonal Politikk | Årgang 71 | Nr. 1 | 2013

Denne ideen om en spenning mellom det lokale/konkrete og det internasjonale/ideelle går igjen i flere av Burkes kommentarer. Et eksempel følger like etter beskrivelsen av vendepunktet i krigen i Irak i 2006; da våger Burke den generelle påstand at sympatien for radikale jihadister som bin Laden, al-Suri og al-Zarkawi var sterkest når krigen var lengst borte. Når kamphandlingene kom nærmere, ble denne sympatien svekket. Og når krigen ble nær og konkret og begynte å ramme lokalsamfunnet, ble det radikale svermeriet feid bort av ødeleggelser, skader og drap. Denne ideen, om at radikale idealer avtar når krigen kommer nærmere, bidrar til å forklare et paradoks i Irak: at al-Qaidas innflytelse sank nettopp i den tiden da uro og krig økte.

Et annet eksempel på denne ideen følger like etter at Burke har beskrevet hvordan islamistiske terrorceller ble etablert i vestlige storbyer straks etter USAs invasjon av Irak. Det er ikke riktig å kalle dem celler, hevder Burke, som støtter seg til referater fra britiske rettssaker og til intervjuer med innsatte. Dette var i utgangspunktet gjenger, og de skilte seg ikke særlig fra andre etniske storbygjenger. Over tid ble imidlertid noen av dem påvirket av en global islamisme. Gjengmedlemmene kunne hengi seg til denne abstrakte jihadismen i så stor grad at de mistet både lokalsamfunn og familie av syne. I Spania og Storbritannia finner Burke eksempler på hvordan dette skjedde med en håndfull gjengmedlemmer som stengte seg inne i en imaginær tilværelse av heltedåder og martyridealer. De hisset hverandre opp ideologisk og drev hverandre inn i en ekstrem jihadisme som endte i terrorhandlingene i Madrid og London. Jihadistiske internettsider spilte en viktig mobiliserende rolle i denne prosessen, påpeker Burke.

Peter Bergens *The Longest War* er fremragende samtidshistorie. Bokens

styrke ligger i en flytende fortelling; i en syntetisk fremstilling av ti år med amerikansk utenrikspolitikk overfor Afghanistan og Irak, med en særlig god fremstilling av amerikanske debatter og beslutningsprosesser etter 2005.

Jason Burkes *The 9/11 Wars* er mer springende. Men så søker han da også å bryte forestillingen om at den muslimske verden er en enhetlig aktør. Hans ærend er å vise frem det kaleidoskopiske mangfoldet av bevegelser, aktører, interesser og kulturer. Boken er leseverdig fordi den har et personlig preg. Burke trekker flittig på egne erfaringer med folk fra alle samfunnslag, og han tar iblant et skritt tilbake fra fortellingen for å sette erfaringene sine inn i et større perspektiv. Dette gjør han dels for å vurdere generelle poeng, og dels for å gi bakgrunnsstoff i innledningen til et nytt tema – diskusjonen om Talibans styrke innledes f.eks. med en nyttig historisk presentasjon av de føderale stammeområdene (the Federally Administered Tribal Agencies eller FATA) som ligger langs Afghanistans østre grense. Burke tillater seg iblant å skrive i en personlig stil. I innledningen til bokens femte del (som beskriver utviklingen i Afghanistan i 2008), summerer han budskapet opp i en finurlig setning: «'Det er ganske trygt omkring her,' sa guvernøren, Halim Fedayi, i et intervju som fant sted på hans strengt bevoktede kontor ...»